

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

МОЙСІЄНКО *Анатолій* – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та прикладної лінгвістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна (antoj@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7856-2746>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.45.39>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НЕВЕРБАЛІКИ ЯК СИНКРЕТИЧНИЙ НАПРЯМ У КОМУНІКАТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Т. Ф. ОСІПОВОЇ «НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ТА СВОЄРІДНІСТЬ ЇЇ ОМОВЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ: ФЕНОМЕН ВЕРБАЛІЗАЦІЇ НЕВЕРБАЛІКИ»¹

Питання комунікативної лінгвістики, що останнім часом набули значного поширення в науковій літературі, розглядають як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники переважно у двох самостійних напрямках – вербальної й невербальної комунікації. У запропонованій монографії Тетяни Осіпової, по суті, маємо обґрунтування третього, синкретичного, напрямку комунікативної лінгвістики, в основі якого – феномен вербалізації невербальних засобів комунікації. Надзвичайно важливо, що авторка знайшла «білу пляму» в українському мовознавстві й переконливо *окреслила новий науковий напрям*, у межах якого й виконана робота, – це *вербалізація невербальної комунікації*.

Дослідження Т. Осіпової базується на наукових напрацюваннях української наукової школи, хоч авторка не оминула увагою і методологічних наукових праць представників зарубіжної лінгвістики, пропонуючи власну концепцію в руслі харківської лінгвістичної школи, що бере початок від розроблюваної О. Потєбнею теорії психолінгвістики, проблем, безпосередньо пов'язаних з «мовою почуттів». Перед нами – історія досліджень української невербаліки, етапи становлення і розвитку її у вербалізованих формах. Авторка вибудовує струнку періодизацію української теорії невербальної комунікації, починаючи від О. Потєбні (який «окреслив роль невербаліки та паравербаліки в онтології мови, особливості її функціонування й розвитку, виробленні системи усталених образів, актуалізованих в орнаменталіці, в основі яких – актуалізація відповідної внутрішньої форми...») та І. Франка (що «великою мірою сприяв

¹ Осіпова Т. Ф. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки : монографія. Харків, 2019. 388 с.

виробленню початків метамови української невербаліки, прямо й опосередковано заклав основи аналізу, способів лексикографування мовних одиниць, що репрезентують невербальні параметри й оновлюють комунікативні процеси, задовго до «лінгвопрагматичної епохи»). Другий (авангардний) період української невербаліки (20–30-ті роки ХХ ст.) дослідниця пов'язує зі студіями продовжувача традицій потєбнянської психолінгвістичної школи Д. Овсяника-Куликовського та з філологічною спадщиною письменника-авангардиста М. Йогансена, для якого, наприклад, автор, що передає розмову дійових осіб, є «прямим фонографом справжньої (чи вигаданої) реальності... Йому доводиться описувати словами, звуково-графічними одиницями, скажемо, фарби, неартикульовані звуки, емоції...». Третій (радянський) період означений 30–60-ми роками ХХ ст. і науковою діяльністю Л. Булаховського, який називав мову жестів «суперницею звукової мови» і якому належить значний внесок у розробку теорії невербальної комунікації, у науковий опис окремих її типів, невербальних (паравербальних) засобів мови. Опосередковано, за словами Т. Осіпової, теорія невербальної комунікації репрезентована в лінгвістично-мемуарній спадщині Ю. Шевельова (пострадянський, діаспорний період, 70-ті–2000 рр.). Новітній період розвитку теорії невербальної комунікації (з початку ХХІ ст.) розвивається у двох напрямках: у контексті глобалізації світових процесів, що виявляють себе в площині міжкультурної комунікації, та у формуванні національної теорії невербальної комунікації.

Осмилюючи чималі надбання учених у царині досліджуваної проблематики, Т. Осіпова наголошує на важливості актуалізації цих надбань у сучасних теоретичних і практичних напрацюваннях на вітчизняному ґрунті, вироблення дослідницької метамови, яка «перебуває на сьогодні на стадії становлення та розвитку», на необхідності створення спеціального термінологічного словника невербальної комунікації тощо.

Аналізуючи відомі в науці класифікації невербальних засобів комунікації, критично оцінюючи ті чи ті його моменти, дослідниця пропонує власний принцип лексикографічного опису й укладання словника українських невербальних знаків, зокрема, окреслює загальні концептуальні засади такого словника української лінгвокультури, що сприятиме вдосконаленню міжкультурної комунікації, формуванню «невербальної компетенції не лише в іноземців, але і в українців».

На особливу увагу в аспекті опису механізмів вербалізації відповідних екстралінгвальних явищ, експліцитних та імпліцитних способів відтворення невербаліки заслуговує методика лінгвопоетичного аналізу, виокремлена як самостійний напрям, означуваний дослідницею як «поетичне омовлення невербаліки, або орнаментальна невербаліка». Опис орнаментальної організації контексту мовби доповнюється лінгвокогнітивним аспектом аналізу невербальних концептів, що має за основу методику ментально-психонетичного комплексу, запропоновану О. Селівановою, і дає підстави структурувати концепт на основі пропозиційного, асоціативно-термінального, міфологемного та інших типів мотивації.

Можливості вербалізації невербальної комунікації на широкому тлі української лінгвокультури демонструють численні приклади фольклорних (паремійних, пісенних) текстів, художніх літературних творів (прозових і поетичних), починаючи від І. Котляревського і Г. Квітки-Основ'яненка до Т. Шевченка, С. Руданського, М. Коцюбинського і М. Хвильового, поетів-шістдесятників М. Вінграновського, Л. Костенко і В. Симоненка, представників постмодерну Ю. Андруховича і Л. Дереша, а також публіцистично-критичних студій Д. Павличка. У кожному художньому ідіостилі Т. Осіпова намагається виявити особливості омовлення тих чи тих невербальних параметрів, що найбільш характеристичні для конкретного письменницького індивіда, враховуючи при цьому авторські інтенції вираження мовно-образної картини світу, специфіки національного.

Ідіостилістичний опис на рівні невербальних характеристик спрямований на комплексне дослідження мовної особистості, що передбачає візуалізацію її невербальної компетенції як на синхронному, так і діахронному рівні. Невербальний компонент у структурі мовної особистості Т. Осіпчук розглядає із застосуванням ретроспективного підходу до аналізу мовної компетенції Івана Франка, простежуючи відповідні паралелі під час зіставлення його «живого» мовлення, збереженого в мемуарах, щоденниках, епістолярії, і, наприклад, у поетичних текстах, де омовлено невербальну поведінку персонажів. Дослідницею запропонована методика опису «невербального портрета» мовної особистості, що передбачає виокремлення невербально-семіотичного рівня у структурі мовної особистості на основі відповідного невербального комплексу комунікативної компетентності. Авторська методика невербального портретування мовної особистості сучасника знайшла застосування при лінгвоперсонологічному підході до опису конкретної особистості (професора Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди Лідії Андріївни Лисиченко).

Загалом монографія Т. Осіпової бачиться нам важливим поступом на шляху до подальших студій з комунікативної лінгвістики, зокрема на основі когнітивно-лінгвістичного та когнітивно-психологічного підходів дослідження комунікативних компетенцій особистості.

Робота, безсумнівно, зацікавить широке коло гуманітаріїв – лінгвокультурологів, етнолінгвістів, соціолінгвістів, лексикографів... Дослідження споряджене поважним списком бібліографічної літератури, значна частина якого – видання іноземними мовами. Потрібним доповненням є графічний матеріал (схеми, таблиці), що належно ілюструють основоположні засади монографії. Думається, зовсім не зайвою була б публікація в додатках фрагмента розробленого авторкою словника невербальних засобів комунікації, що більш наглядно б означило перспективу створення, сподіваємось, у недалекому майбутньому спеціальної лексикографічної праці такого типу.